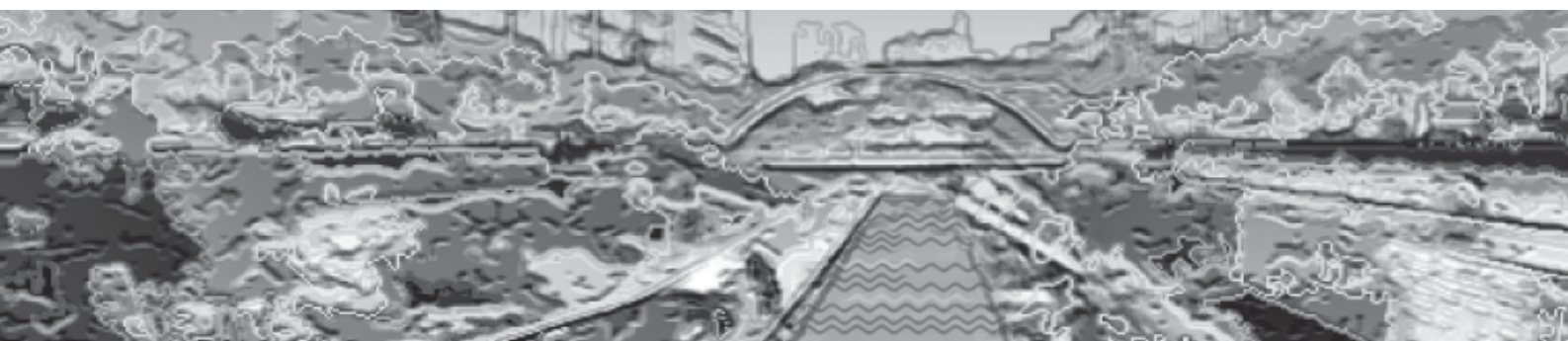

ศิลปะและคุณภาพชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรณีศึกษานักศึกษา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง คณะศิลปกรรมศาสตร์
และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

**Arts and the Quality of Thammasat University Students' Lives: A Case Study of
Faculty of Architecture and Planning, Faculty of Applied Arts, and Faculty of
Journalism and Mass Communication**

กฤตพร ห่าวเจริญ และสาธิตา สกุรัตนกุลชัย
Kritaporn Haocharoen and Satida Sakulrattanakulchai

ศิลปะและคุณภาพชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรณีศึกษานักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง คณะศิลปกรรมศาสตร์ และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

Arts and the Quality of Thammasat University Students' Lives: A Case Study of Faculty of Architecture and Planning, Faculty of Applied Arts, and Faculty of Journalism and Mass Communication

กฤตพร ห่าวเจริญ และสาธิตา สกุลรัตนกุลชัย

Kritaporn Haocharoen and Satida Sakulrattanakulchai

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านศิลปะที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับคุณภาพชีวิตและบทบาทของศิลปะที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต ทั้งนี้เพื่อเสนอแนะแนวทางในการนำศิลปะมาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นของนักศึกษาในคณะที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะ จำนวน 3 คณะ ได้แก่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง คณะศิลปกรรมศาสตร์ และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบโควต้า จำนวน 600 คน จากกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาปริญญาตรีทั้ง 3 คณะในสัดส่วนเท่ากัน ผลการศึกษาค้นคว้าปัจจัยด้านศิลปะที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา จำแนกตามกิจกรรมด้านศิลปะที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของนักศึกษาพบว่า กิจกรรมที่นักศึกษาทำส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการพักผ่อน เช่น ฟังเพลง ดูโทรทัศน์ เล่นอินเทอร์เน็ต ชมภาพยนตร์ และวาดรูป กิจกรรมเหล่านี้ นักศึกษาสามารถใช้สถานที่ภายในมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งประกอบกิจกรรมได้ ส่วนกิจกรรมอื่นๆ แม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่นักศึกษาไม่ได้ทำมากนักแต่ก็เป็นกิจกรรมที่นักศึกษาให้ความสนใจมาก ผลการศึกษารายละเอียดของศิลปะที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตพบว่า ถึงแม้ว่านักศึกษาส่วนใหญ่จะมีความพึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตมากและเห็นว่าศิลปะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิต แต่นักศึกษาต่างทำกิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะไม่มากนัก และมีความคิดเห็นว่ามหาวิทยาลัยควรมีการส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับศิลปะให้มากขึ้น ดังนั้นแนวทางในการนำศิลปะมาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษารูปเป็น 3 หมวด ได้แก่ หมวดที่ 1 การเรียนการสอน หมวดที่ 2 สภาพแวดล้อมในการเรียน และหมวดที่ 3 กิจกรรมของสถาบัน โดยผู้วิจัยหวังว่าแนวทางดังกล่าวหากมีการสนับสนุนในการนำไปปฏิบัติจริง ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อนักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

Abstract

This research aims to study variables in art giving effects to students' living quality, including relationship and development between art and students' quality of life. Findings are expected to give suggestions on bringing art as a tool to develop students' living quality in Thammasat University. Research methodology is quantitative research using questionnaire surveys on art-related faculties that are Faculty of Architecture and Planning, Faculty of Applied Arts, and Faculty of Journalism and Mass Communication, with 600 respondents from sampling of undergraduate students from the three faculties in equivalence. According to the findings, art-related activities with proximity to recreation of students' life such as listening to music, watching television, playing internet, watching movie, and drawing picture are activities which students can use spaces or facilities inside the university. Other activities do not show much frequency, but also give satisfaction in high level. Concluding from the study on roles of art and its effects on quality of life, the findings show that even most students have high satisfaction in living quality and agreement on art as a tool for living quality development, but they have not been engaged with many of art-related activities and criticizing on more active art-related activities from university's side. Thus, guidelines from this research's findings for bringing art to develop students' living quality can be concluded into three main categories that are teaching and learning, learning environment, and institute's activities. Researchers would like to generate further gratitude to when it may concern on supporting implementation of such guidelines, of which many students and communities within the university will be benefited.

คำสำคัญ (Keywords)

ศิลปะ (Art)

คุณภาพชีวิต (Quality of Life)

1. บทนำ

ปัจจุบันการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตมีความหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์โดยตรง การวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่มีผู้ทำการศึกษาไว้มีหลายแง่มุม โดยส่วนใหญ่แล้วมักเป็นการศึกษาวิจัยทางด้านสุขภาพอนามัย การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต สามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาคและระดับมหภาค โดยที่คุณภาพชีวิตในระดับจุลภาค หมายถึง คุณภาพชีวิตในระดับบุคคลหรือครัวเรือน และคุณภาพชีวิตในระดับมหภาค หมายถึง คุณภาพชีวิตในระดับสังคม การศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลสามารถสะท้อนได้จากระดับการตอบสนองต่อความพึงพอใจของบุคคลต่อตนเอง และต่อสังคมที่บุคคลนั้นมีส่วนร่วม ซึ่งโดยทั่วไปองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตมักจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งสามารถเปลี่ยนแปลงไปในช่วงเวลาต่าง ๆ และเมื่อพิจารณาพัฒนาการของมนุษย์ในช่วงวัยรุ่นที่เป็นนักเรียนหรือนักศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่มักใช้ชีวิตอยู่ในสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นสังคมหนึ่งที่มีความสำคัญในชีวิตของนักศึกษา ด้วยเหตุที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต เป็นมหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ที่มีสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอน และมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักศึกษา เช่น หอพักนักศึกษา ศูนย์กีฬา และโรงพยาบาล อีกทั้งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีนักศึกษาจำนวนมากในหลายสาขาวิชาทั้งทางด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับความต้องการของนักศึกษานั้นอาจทำการพัฒนาได้หลายด้าน เช่น การพัฒนาด้านการเรียนการสอน ด้านสุขภาพ และด้านกิจกรรมนักศึกษา เป็นต้น ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้เน้นที่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาจากมุมมองด้านศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าหากนักศึกษากลุ่มดังกล่าวได้รับมุมมองในเรื่องของสุนทรียศาสตร์หรือเรื่องของความงามจากกิจกรรมหรือสภาพแวดล้อมที่ดีของมหาวิทยาลัยแล้ว น่าจะส่งผลดีทั้งต่อการเรียนการสอนและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ศิลปะและความงามทางศิลปะสามารถส่งผลต่อจิตใจของมนุษย์และยังผลในด้านคุณภาพชีวิตที่ดีตามมา ดังเช่นงานวิจัยของ Michalos (2005) ที่ศึกษาเกี่ยวกับศิลปะกับคุณภาพชีวิต ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า

ได้ว่า กิจกรรม ทัศนคติ หรือการเรียนรู้ความงามทางศิลปะของนักศึกษาน่าจะมีผลต่อมุมมอง ความคิด และคุณภาพชีวิตของนักศึกษาได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาปัจจัยด้านศิลปะที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา
2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับคุณภาพชีวิตของนักศึกษา
3. ศึกษาบทบาทของศิลปะที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของนักศึกษา
4. เสนอแนะแนวทางในการนำศิลปะมาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษา

3. ขอบเขตในการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จำนวน 3 คณะ โดยเป็นคณะในสายสังคมศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะโดยตรง ได้แก่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง คณะศิลปกรรมศาสตร์ และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

4. วิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัยที่ใช้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จำนวน 3 คณะ ได้แก่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง คณะศิลปกรรมศาสตร์และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบโควตา จำนวน 600 คน จากนักศึกษา 3 คณะในสัดส่วนเท่ากัน และได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะเวลา 2 เดือน ตั้งแต่ กรกฎาคม-สิงหาคม 2549 จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยในส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และส่วนข้อมูลเชิงปริมาณได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ปัจจัย และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์แคนนอนิคอล

5. ผลการวิจัย

5.1 กิจกรรมเกี่ยวกับงานศิลปะของนักศึกษา

ประเภทกิจกรรมเกี่ยวกับงานศิลปะของนักศึกษา มีทั้งหมด 26 ประเภทกิจกรรม จำแนกตามความถี่ในการทำกิจกรรมของนักศึกษาส่วนใหญ่ ดังตารางที่ 1

จากการศึกษาพบว่า กิจกรรมที่นักศึกษาทำ โดยส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก เช่น การฟังเพลง ดูโทรทัศน์ เล่นอินเทอร์เน็ต เป็นต้น เมื่อศึกษาถึงความพึงพอใจต่อกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้พบว่า นักศึกษาต่างมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมที่ตนเองทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟังเพลงเป็นกิจกรรมที่นักศึกษามีความพึงพอใจมากที่สุด ส่วนกิจกรรมประเภทอื่น ๆ นักศึกษามีความพึงพอใจในระดับปานกลางถึงมาก นอกจากนี้ เมื่อทำการวิเคราะห์ทัศนคติต่องานศิลปะของนักศึกษาพบว่า นักศึกษามีทัศนคติในเชิงบวกต่องานศิลปะในระดับ

ตารางที่ 1 ประเภทกิจกรรมจำแนกตามความถี่ในการทำกิจกรรมของนักศึกษาส่วนใหญ่

กิจกรรมที่ทำมาก	กิจกรรมที่ทำปานกลาง	กิจกรรมที่ทำน้อย	กิจกรรมที่ไม่ได้ทำ
ฟังเพลง ดูโทรทัศน์ เล่นอินเทอร์เน็ต ชมภาพยนตร์ วาดรูป	ร้องเพลง ถ่ายรูป อ่านหนังสือวรรณกรรม ท่องเที่ยวชมธรรมชาติ ตกแต่งที่อยู่อาศัย ดูภาพและผลงานศิลปะ	ชมคอนเสิร์ต เต้นรำ ท่องเที่ยวโบราณสถาน สะสมผลงานศิลปะ ชมนิทรรศการทางศิลปะ เล่นดนตรี ชมการแสดงละคร ท่องเที่ยวชุมชนประเพณี จัดสถานที่/นิทรรศการ	ออกแบบอาคาร ออกแบบเครื่องแต่งกาย เล่นละคร/แสดงบนเวที จัดสวน ออกแบบเว็บไซต์ สื่อประชาสัมพันธ์

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นของนักศึกษาต่องานศิลปะ

ทัศนคติต่องานศิลปะ	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความคิดเห็น
กิจกรรมศิลปะช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์	4.20	0.75	มาก
ศิลปะและความงามมีความสัมพันธ์กัน	4.14	0.76	มาก
ศิลปะต้องถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกได้	4.12	0.81	มาก
กิจกรรมศิลปะช่วยให้ผ่อนคลาย	4.11	0.76	มาก
การเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ทำให้รับรู้ได้ดี	3.80	0.85	มาก
ศิลปะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต	3.77	0.89	มาก
ความซาบซึ้งอิ่มเอมใจเมื่อได้ชมงาน	3.75	0.82	มาก
กิจกรรมศิลปะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิต	3.61	0.87	มาก
ศิลปะทำให้เข้าใจตนเอง	3.52	0.98	มาก
การแสวงหาข้อมูลศิลปะทำให้เกิดความสุข	3.47	0.92	มาก
การเรียนรู้ทำให้เข้าใจศิลปะเป็นอย่างดี	3.39	0.89	ปานกลาง
ตนเองมีการรับรู้ศิลปะ	3.29	0.88	ปานกลาง
ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมีการส่งเสริมศิลปะ	2.83	1.03	ปานกลาง

มากเกือบทุกด้าน แต่นักศึกษาต่างคิดว่าตนเองมีการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องศิลปะในระดับปานกลาง โดยคิดว่าการเรียนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในศิลปะได้ในระดับปานกลางเท่านั้น และปัจจุบันมหาวิทยาลัยได้มีการส่งเสริมศิลปะอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน (ตารางที่ 2)

5.2 คุณภาพชีวิตของนักศึกษา

การศึกษาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาในการวิจัยนี้จะพิจารณาจากความพึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้าน (ตารางที่ 3) ได้แก่ กายภาพ สุขภาพกาย สุขภาพจิต และสังคม ดังต่อไปนี้

5.2.1 ด้านกายภาพ

ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อลักษณะทางกายภาพของมหาวิทยาลัย ประกอบด้วย ห้องเรียน/สิ่งอำนวยความสะดวก ที่อยู่อาศัย ภูมิทัศน์ การเดินทาง บริการสุขภาพ การให้ข้อมูลข่าวสารของมหาวิทยาลัย และบริการรักษาพยาบาล พบว่า นักศึกษามีความพึงพอใจต่อด้านกายภาพไม่สูงมาก (ปานกลางถึงน้อย) โดยส่วนใหญ่แล้วมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ยกเว้นบริการรักษาพยาบาลเท่านั้นที่นักศึกษามีความพึงพอใจน้อย

5.2.2 ด้านสุขภาพกาย

ผลการศึกษาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายพบว่า แม้ว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่าตนเองเจ็บป่วยอ่อนแอ น้อย แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ยังคงมีความพึงพอใจต่อสุขภาพของตนเองในระดับปานกลางเท่านั้น

5.2.3 ด้านสุขภาพจิต

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพจิตโดยพิจารณาใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความพึงพอใจต่อ

ตนเอง ความเครียดจากการเรียน และความรู้สึกลดลงภัยในการดำเนินชีวิต โดยในส่วนของความพึงพอใจต่อตนเอง ผลจากการศึกษาพบว่า นักศึกษามีความพึงพอใจต่อการได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาก และมีความคิดว่าตนเองเป็นคนที่มีความหมายในชีวิตมากขึ้น สอดคล้องกับการที่นักศึกษามีความรู้สึกลดลงต่อตนเองน้อย แต่อย่างไรก็ตาม นักศึกษายังคงมีความพึงพอใจต่อความสามารถในการเรียนของตนเองและมีความเครียดจากการเรียนในระดับปานกลาง อีกทั้งในด้านความรู้สึกลดลงภัยในการดำเนินชีวิต นักศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้สึกลดลงภัยในการดำเนินชีวิตในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน

5.2.4 ด้านสังคม

คุณภาพชีวิตด้านสังคม หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง และความรู้สึกต่อสังคมรอบตัว ซึ่งในการศึกษานี้ได้พิจารณาจากการเป็นที่ยอมรับในสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม และการมีอิสระทางความคิด ผลจากการศึกษาพบว่า นักศึกษามีความคิดเห็นว่า ตนเองมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นมาก และเป็นที่ยอมรับของเพื่อนในระดับมากเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางส่วนยังคิดว่าตนเองมีโอกาสนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับปานกลางเท่านั้น

5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและคุณภาพชีวิตของนักศึกษา

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและคุณภาพชีวิตของนักศึกษา ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์สหสัมพันธ์แคนนอนนิคอล เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านศิลปะและปัจจัยด้านคุณภาพชีวิต โดยในเบื้องต้นได้ทำการวิเคราะห์ปัจจัยด้านศิลปะจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะของนักศึกษา โดยใช้การวิเคราะห์ปัจจัยได้ทั้งสิ้น 6 ปัจจัย ได้แก่

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณภาพชีวิตของนักศึกษาในแต่ละด้าน

คุณภาพชีวิต	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับความคิดเห็น
ด้านกายภาพ	2.91	0.56	ปานกลาง
ด้านสุขภาพกาย	3.51	0.77	มาก
ด้านสุขภาพจิต	3.48	0.51	มาก
ด้านสังคม	3.47	0.61	มาก

1) การท่องเที่ยวและตกแต่งที่อยู่อาศัย 2) ทักษะศิลป์และการออกแบบ 3) ละคร การแสดง และการออกแบบสื่อ 4) สื่อโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และคอนเสิร์ต 5) การออกแบบอาคารและถ่ายรูป และ 6) ดนตรีและวรรณกรรม ตามลำดับ และวิเคราะห์ปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตได้ทั้งสิ้น 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ความเข้าใจตนเองและการมีส่วนร่วมในสังคม 2) การให้บริการของมหาวิทยาลัย 3) สุขภาพจิต 4) สุขภาพกาย และการมีโอกาสมากิจกรรม และ 5) ภายนอก ตามลำดับ

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านศิลปะและปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตพบว่า นักศึกษาที่ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวและตกแต่งที่อยู่อาศัย ทักษะศิลป์ และการออกแบบ รวมทั้งดนตรีและวรรณกรรมมากนั้นจะมีความพึงพอใจต่อสุขภาพกายและการมีโอกาสมากในการทำกิจกรรมของตนเอง แต่จะมีความพึงพอใจต่อลักษณะทางกายภาพน้อย นักศึกษาที่ทำกิจกรรมละคร การแสดงและออกแบบสื่อมากจะมีความพึงพอใจต่อสุขภาพจิตของตนเอง และการให้บริการของมหาวิทยาลัยน้อย และนักศึกษาที่ทำกิจกรรมทักษะศิลป์และการออกแบบน้อย จะมีความรู้สึกเข้าใจตนเองและมีส่วนร่วมในสังคมมาก โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถอธิบายความผันแปรของข้อมูลปัจจัยด้าน

ศิลปะได้ปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 57.019 และสามารถอธิบายความผันแปรของข้อมูลปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตได้ร้อยละ 59.402 (ตารางที่ 4)

5.4 บทบาทของศิลปะที่มีต่อคุณภาพชีวิตของนักศึกษา

จากการศึกษาทัศนคติต่องานศิลปะของนักศึกษา โดยพิจารณาจากการรับรู้และเข้าใจต่อศิลปะ และประสบการณ์ทางสุนทรียะของนักศึกษาพบว่า นักศึกษามีความคิดเห็นว่าศิลปะมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ โดยศิลปะทำให้เข้าใจตนเอง รวมทั้งกิจกรรมทางศิลปะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิต ช่วยให้ผ่อนคลาย และช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ โดยที่ศิลปะต้องถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกได้ อีกทั้งศิลปะกับความงามต่างมีความสัมพันธ์กัน การเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ จะทำให้รับรู้ได้ดีและการชมงานทางศิลปะจะช่วยให้เกิดความซาบซึ้ง อิ่มเอมใจ แต่อย่างไรก็ตาม นักศึกษามีความคิดเห็นว่าตนเองมีการรับรู้ศิลปะในระดับปานกลาง โดยที่การเรียนรู้ทำให้เข้าใจศิลปะได้ไม่มากนัก อีกทั้งมหาวิทยาลัยได้มีการส่งเสริมศิลปะในระดับปานกลางเช่นกัน

ตารางที่ 4 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แคนนอนนิคอลลามาตรฐาน

ปัจจัย	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แคนนอนนิคอลลามาตรฐาน		
	คู่ที่ 1	คู่ที่ 2	คู่ที่ 3
ศิลปะ			
การท่องเที่ยวและตกแต่งที่อยู่อาศัย	0.674	0.250	-0.351
ทักษะศิลป์และการออกแบบ	0.578	-0.252	-0.743
ละคร การแสดงและการออกแบบสื่อ	-0.095	0.669	-0.321
สื่อโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และคอนเสิร์ต	0.081	0.084	0.081
การออกแบบอาคารและถ่ายรูป	-0.165	0.296	-0.165
ดนตรีและวรรณกรรม	0.531	0.035	0.705
คุณภาพชีวิต			
ความเข้าใจตนเองและการมีส่วนร่วมในสังคม	0.202	0.105	1.030
การให้บริการของมหาวิทยาลัย	0.395	-0.731	0.086
สุขภาพจิต	-0.237	-0.673	0.018
สุขภาพกายและการมีโอกาสมากิจกรรม	0.533	-0.070	-0.433
ภายนอก	-0.744	0.005	0.214

ซึ่งจะเห็นได้ว่า จากผลการศึกษาดังกล่าว นักศึกษาส่วนใหญ่ต่างเห็นว่าศิลปะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ และแม้ว่านักศึกษากลุ่มนี้จะเป็กลุ่มที่มีการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะ แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ยังคิดว่าตนเองมีการรับรู้ศิลปะไม่มากนัก และต่างก็เห็นว่ามหาวิทยาลัยควรมีการส่งเสริมศิลปะให้มากขึ้น ดังนั้นจึงเป็นข้อเสนอแนะได้ว่า หากนักศึกษากลุ่มดังกล่าวเห็นว่าศิลปะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในแง่มุมมองของการเข้าใจตนเอง ช่วยให้ผ่อนคลาย และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคมที่นักศึกษามีส่วนร่วม หากต้องการที่จะพัฒนาหรือสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อศิลปะของนักศึกษาให้มากขึ้นแล้ว จึงควรส่งเสริมให้นักศึกษาเกิดประสบการณ์ทางสุนทรีย์ อาทิ การจัดกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะภายในมหาวิทยาลัย เป็นต้น

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ศิลปะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเมื่อมนุษย์เริ่มที่จะมีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและเกิดการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ทำให้ต้องมีการสื่อสาร รวมถึงการแสดงออกทางอารมณ์ และความคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้การแสดงออกผ่านทางศิลปะก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่มนุษย์สามารถถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ออกมาให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจ ด้วยเหตุนี้ ศิลปะจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้เต็มตัว เพลิดเพลิน และเกิดความผ่อนคลายกับการถ่ายทอด หรือการสร้างสรรคผลงานต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นการช่วยจรรโลงใจให้มนุษย์สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ยังประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของผู้ที่ได้สัมผัสกับงานศิลปะในแขนงหรือประเภทต่าง ๆ

ทั้งนี้หากจะมีการนำศิลปะในแขนงต่าง ๆ มาใช้เพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของนักศึกษาแล้ว ก็ควรยึดหลักว่า ศิลปะเป็นเสมือนเครื่องมือช่วยในการบำบัดทางจิตหรือจิตบำบัดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ศิลปะบำบัด ซึ่งเป็นการระบายออกทางอารมณ์ผ่านงานศิลปะในแขนงต่าง ๆ อาทิ วาดรูป ถ่ายภาพ ระบายสีและผลงานศิลปะ ชมนิทรรศการ จัดสวน จัดสถานที่ และตกแต่งที่อยู่อาศัย เป็นต้น โดยกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้อาจถือได้ว่าเป็นวิธีช่วยบำบัดจิตทางตรงรูปแบบหนึ่งที่นักศึกษาควรนำมาปฏิบัติ และน่าจะส่งผลดีต่อคุณภาพชีวิตของตัวนักศึกษาผู้ปฏิบัติเอง สำหรับการ

บำบัดจิตทางอ้อมที่น่าจะนำมาใช้คือ การที่ทุกฝ่ายพยายามร่วมกันสร้างและรักษาระดับอารมณ์ความรู้สึกของนักศึกษาให้เป็นบวกอยู่เสมอ เพื่อให้นักศึกษาจะได้มีความคิดในแง่บวกต่อการเรียน และไม่รู้สึว่าการเรียนเป็นการยึดเย็ดความรู้ใส่สมอง แต่เป็นการเรียนที่ก่อให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ผสมผสานกับการนำศิลปะในแขนงต่าง ๆ เข้ามาช่วยสร้างบรรยากาศของการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น เช่น ศิลปะในการถ่ายทอดความรู้ ศิลปะในการโน้มน้าวใจ รวมถึงวิธีการสอนที่ใช้รูปแบบที่คำนึงถึงความเหมาะสมของผู้เรียน โอกาส และสภาพจิตใจของนักศึกษาที่อยู่ในห้องเรียนขณะนั้นเป็นส่วนประกอบสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าว การนำศิลปะเข้ามาใช้ในการเรียนการสอน ในการทำกิจกรรม รวมถึงในการจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา ย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่ง หากต้องการให้มหาวิทยาลัยเกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของนักศึกษา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งหมวดหมู่ของข้อเสนอแนะแนวทางในการนำศิลปะมาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาได้ดังนี้

6.1 การเรียนการสอน

เป็นหมวดหลักที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของนักศึกษา ซึ่งสามารถทำได้โดยการเปิดฝึกรอบเพิ่มเติมเป็นคอร์สพิเศษสำหรับทั้งคณาจารย์และนักศึกษา ซึ่งในส่วนของคณาจารย์หรือผู้สอนอย่างที่เราทราบกันดีอยู่แล้วว่าการสอนหรือการให้ความรู้แก่นักศึกษานั้นเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่แม้ว่าผู้สอนจะมีความรู้มากเพียงใด หากแต่ไม่รู้ถึงวิธีหรือศิลปะในการถ่ายทอดแล้ว ย่อมเท่ากับว่าการสอนนั้นไม่สัมฤทธิ์ผล ด้วยเหตุนี้ อาจารย์ทุกท่านจึงควรเรียนรู้ศิลปะในการถ่ายทอดให้มากขึ้น ซึ่งทางมหาวิทยาลัยอาจรับเป็นผู้นำดำเนินการในการจัดให้มีการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับคณาจารย์ โดยเฉพาะกลุ่มอาจารย์รุ่นใหม่ที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการสอนมาก่อน เพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้ดังกล่าวไปใช้ในการปฏิบัติจริง โดยเนื้อหาของการฝึกอบรมควรครอบคลุมในเรื่องวิธีการถ่ายทอดความรู้ การจัดลำดับเนื้อหา การสร้างแรงกระตุ้นและแรงจูงใจในการเรียน รวมถึงวิธีการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้เกิดความสนุกสนานเพื่อให้นักศึกษาเกิดความสนใจอยากเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และเป็นผลดีต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนหรือนักศึกษาในอีกทางหนึ่ง

ในส่วนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยอาจจัดเป็นการอบรมกลุ่มย่อย เกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางศิลปะในแขนง

ต่าง ๆ เช่น การออกแบบเครื่องแต่งกาย การออกแบบเว็บไซต์ / สื่อประชาสัมพันธ์ การจัดสวน และการแสดงละคร / บนเวที ฯลฯ โดยไม่มีการคิดเกรดแต่อาจเป็นการออกใบรับรองให้หลังผ่านการฝึกอบรม เพื่อเป็นการดึงดูดให้นักศึกษาเกิดความสนใจในการศึกษาหาความรู้ทางศิลปะและการแสดงออกมากขึ้น ในเรื่องกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานศิลปะของนักศึกษาที่พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นมากนัก ด้วยเหตุนี้ หากทางมหาวิทยาลัยส่งเสริมให้มีการเปิดอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางศิลปะขึ้นก็น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง นอกจากจะเป็นการช่วยสร้างความเข้าใจและประสบการณ์ทางสุนทรีย์หรือความงามของนักศึกษามีต่อศิลปะแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อตัวนักศึกษาในการนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งอาจช่วยสนับสนุนในเรื่องการเรียน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาให้ดียิ่งขึ้นได้ไม่ว่าทางใดก็ตาม

6.2 สภาพแวดล้อมในการเรียน

เป็นการนำเอาศิลปะเข้ามาช่วยในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีของมหาวิทยาลัย ทั้งสภาพแวดล้อมในห้องเรียนและภายนอก เพื่อกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความพึงพอใจ เกิดความคิดและอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นบวก พร้อมทั้งจะเปิดรับความรู้ใหม่ ๆ ที่จะเข้ามา ทั้งนี้การจัดสภาพแวดล้อมในการเรียนโดยการนำศิลปะเข้ามาช่วยสามารถทำได้ดังนี้

6.2.1 การจัดสภาพแวดล้อมในห้องเรียน

เป็นการนำความรู้เรื่องของศิลปะมาช่วยพัฒนาลักษณะทางกายภาพในเรื่องของสีที่มีผลต่ออารมณ์ความรู้สึก อาทิ ควรใช้สีขาว สีครีม หรือสีเหลืองอ่อน ในการตกแต่งหรือการทาสีห้องเรียน เพื่อให้ นักศึกษารู้สึกสบายตา และรู้สึกผ่อนคลายในขณะที่เรียน รวมถึงในการออกแบบห้องเรียนควรคำนึงถึงขนาดของห้องที่ไม่ใหญ่จนเกินไป เพราะอาจดึงความสนใจของนักศึกษาต่อการเรียนให้ลดน้อยลง จากขนาดของห้องที่ไม่สัมพันธ์กับจำนวนนักศึกษาที่เป็นอยู่จริง นอกจากนี้ ภายในห้องเรียนควรออกแบบโดยให้แสงสว่างสามารถเข้าถึงได้อย่างเพียงพอและอากาศสามารถถ่ายเทได้อย่างสะดวก อีกทั้งในการเลือกใช้หลอดไฟ ควรเป็นประเภทที่ให้แสงสว่างที่ไม่ก่อให้เกิดโทษต่อสายตา เป็นต้น

6.2.2 การจัดสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัย

เป็นการนำเอาศิลปะเข้ามาใช้ในการประดับตกแต่งสถานที่หรือการจัดสภาพภูมิทัศน์ภายในมหาวิทยาลัยให้เกิด

ความสวยงามและความรื่นรมย์ อาทิ จากต้นไม้ใหญ่ สนามหญ้า สวนหย่อม และบ่อน้ำ เป็นต้น โดยอาจมีการจัดสวนหย่อมไว้ตามตึกคณะต่าง ๆ การติดภาพวิจิตรทัศน์หรือผลงานศิลปะของนักศึกษาตามผนังของอาคารเรียน รวมถึงยังเป็นการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้นำผลงานของตนเองออกมาแสดงอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้หากมหาวิทยาลัยและคณะต่าง ๆ ร่วมมือกันในการส่งเสริมให้เกิดการสร้างสุนทรีย์ภาพหรือความงามของสภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัยให้มากขึ้น ย่อมที่จะส่งผลดีต่อทั้งนักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องในแง่ที่ว่า เมื่อบรรยากาศและสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยดีขึ้นแล้ว จะเป็นการช่วยกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดอารมณ์และความรู้สึกในแง่บวกต่อเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น ยังประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตที่ดีตามมา

นอกจากนี้ อาจนำเอาศิลปะในลักษณะของเสียงดนตรีหรือเสียงเพลงเข้ามาช่วยในการบำบัดทางจิตหรือสุขภาพทางจิตที่เรียกว่า ดนตรีบำบัด ซึ่งอาจช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาได้อีกทางหนึ่ง เนื่องจากโดยทั่วไปเป็นที่ยอมรับกันว่า การฟังเสียงดนตรี หรือเสียงเพลงเป็นวิธีที่สามารถช่วยสร้างความผ่อนคลายและเป็นการบำบัดทางจิตที่ได้ผลดี โดยเป้าหมายของดนตรีบำบัดนั้นไม่ได้เน้นที่ทักษะทางดนตรี แต่เน้นในด้านพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์เป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าว มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับนักศึกษาโดยตรง จึงควรมีการนำเสียงเพลงหรือเสียงดนตรีที่สามารถช่วยในการบำบัดนี้มาใช้ในการปฏิบัติจริง อาทิ การเปิดเพลงบรรเลงหรือดนตรีคลาสสิก เช่น ดนตรีของโมสาร์ท ภายในโรงอาหารให้นักศึกษาได้ฟังในช่วงระหว่างเวลาพัก ซึ่งอาจจะเป็นการช่วยให้นักศึกษารู้สึกผ่อนคลายจากวิชาที่เพิ่งได้เรียนมา และส่งผลให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่พร้อมต่อการเรียนในช่วงต่อไปมากขึ้น

6.3 กิจกรรมของสถาบัน

มหาวิทยาลัยควรมีนโยบายที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมทางศิลปะ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มากขึ้น รวมถึงควรให้นักศึกษาได้มีโอกาสในการทำงานร่วมกันระหว่างคณะหรือชมรม อาทิ การจัดงานแสดงดนตรีของชมรมดนตรีร่วมกับการจัดนิทรรศการแสดงผลงานทางศิลปะของชมรมศิลปะหรือชมรมถ่ายภาพ เป็นต้น เพื่อให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ร่วมกัน โดยการจัดกิจกรรมดังกล่าวควรให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุก

ปีเพื่อผลสัมฤทธิ์ในระยะยาว ทั้งนี้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากเป็นการทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้ทักษะทางศิลปะระหว่างกันแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้นักศึกษาได้รู้จักระบายอารมณ์ความรู้สึกผ่านงานศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นเสมือนการเปิดโอกาสในการสร้างสรรค์ และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้นักศึกษาสนใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานศิลปะต่าง ๆ มากขึ้น ส่งผลดีต่อทั้งตัวผู้ที่คิดสร้างสรรค์งานศิลปะเองที่จะได้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ออกมา รวมถึงเป็นผลดีต่อผู้ที่ได้รับชมงานศิลปะในการที่จะได้รับการบำบัดทางจิตหรือจิตบำบัดที่เกิดจากความรู้สึกผ่อนคลายหรือความรื่นรมย์ที่ได้รับจากการชมผลงานศิลปะต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งเท่ากับว่ากิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะในแขนงต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนช่วยในการยกระดับหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคุณภาพชีวิตของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นสำคัญ

หากมีการนำเสนอแนะและแนวทางในการนำศิลปะแขนงต่าง ๆ เข้ามาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักศึกษาดังที่ได้กล่าวข้างต้นมาใช้ในการปฏิบัติจริง รวมถึง

ได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งการสนับสนุนจากคณะที่มีความเชี่ยวชาญในกิจกรรมประเภทนั้น ๆ และได้รับการสนับสนุนจากทางมหาวิทยาลัย ย่อมเกิดประโยชน์ต่อนักศึกษาของมหาวิทยาลัยในภาพรวมที่จะได้รับการบำบัดโดยผ่านกิจกรรมทางศิลปะประเภทต่าง ๆ ยังประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของนักศึกษา และคุณภาพการเรียนการสอนที่ดีขึ้น รวมถึงจะเป็นการดีหากผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ และสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายได้อย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากทุนอุดหนุนการวิจัยสถาบัน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีการศึกษา 2549

บรรณานุกรม (Bibliography)

- กীরติ บุญเจือ. (2522). ปรัชญาศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- คุณธรรม สันติธรรม. (2549). แนวทางการปรับปรุงผังบริเวณและการจัดการภูมิทัศน์มหาวิทยาลัยเขียวสะอาด: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต. วารสารวิจัยและสารสถาปัตยกรรม/การผังเมือง, 4(2), 155-185.
- ชลูด นิ่มเสมอ. (2544). องค์ประกอบของศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. (2543). การวิจัยทางศิลปะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสพ ลิ้มหมื่นดภัย. (2543). ศิลปนิยม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประเสริฐ ศิลรัตน์. (2542). สุนทรียะทางทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พีระพงษ์ กุลพิศาล. (2531). มโนภาพและการรับรู้ทางศิลปะ. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- วนิดา ขำเขียว. (2543). สุนทรียศาสตร์. กรุงเทพฯ: พรวนนาการพิมพ์.
- วิรัตน์ พิชญ์บุญ. (2524). ความเข้าใจศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2535). ทฤษฎีศิลปะเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2546). สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อีแอนด์ไอคิว.
- อารี สุทธิพันธุ์. (2533). ศิลปนิยม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- Bigelow, D. A., McFarland, B. H., & Olson, M. M. (1991). Quality of life of community mental health program clients: Validating a measure. *Community Mental Health Journal*, 227, 43-55.
- Chapin, S. F. (1972). *Urban land use planning* (3rd ed.). Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Fellman, J. D., Getis, A., & Getis, J. (1999). *Human geography: Landscapes of human activities* (6th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Golledge, R. G., & Stimson, R. J. (1997). *Spatial behavior: A geographic perspective*. New York: The Guildford Press.
- Michalos, A. C. (2005). Arts and the quality of life: An exploratory study. *Social Indicators Research*, 71, 11-59.
- Rapoport, A. (1990). Systems of activities and systems of settings. In S. Kent (Ed.), *Domestic architecture and the use of space* (pp. 9-20). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Rapoport, A. (1994). Spatial organization and the built environment. In T. Ingold (Ed.), *An companion encyclopedia of anthropology: Humanity, culture and social life* (pp. 460-502). New York: Routledge.
- Schalock, R. L. (2004). The concept of quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48, 203-216.
- Tatarkiewicz, W. (1970). *History of aesthetics*. The Hague, Netherlands: Mouton.
- Ventegodt, S., Merrick, J., & Anderson, N. J. (2003). The IQOL Theory: An integrative theory of the global quality of life concept. *The Scientific World Journal*, 3, 1030-1040.
- World Health Organization. (2004). *The World Health Organization Quality of Life (WHOQOL)-Bref*. Retrieved April 11, 2006, from http://www.who.int/substance_abuse/research_tools/en/thai_whoqol.pdf